

Н.П. Топішко

Національний університет «Острозька академія», natalyatorishko@rambler.ru

Забезпечення стійкості соціально-економічного розвитку є однією з умов його успішної перспективи. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. спостерігається загострення суспільної уваги до значеної проблеми. Це пов'язане не тільки з деградацією ресурсно-екологічного потенціалу Землі внаслідок розвитку індустріальних технологій та антропогенного навантаження, а й з пошуком нової парадигми світового розвитку. Класична модель мікро- і макроекономічного розвитку, заснована на оцінці результатів господарської діяльності у вигляді прибутку і постійна гонитва за ним, поступово, але цілеспрямовано призвела до формування руйнівних світових економічних криз. Економічним наслідком останніх стало падіння обсягів національного і світового виробництва, концентрація фінансового і промислового капіталу, подальше формуванню «нового світового порядку». Провідну роль у даному процесі відіграють наднаціональні структури.

Подолання наслідків світової фінансової кризи в Україні, забезпечення сталого розвитку неможливе без аналізу причин виникнення ризиків нестабільності й врахування чинників, що впливають на сучасні соціально-економічні системи. Серед них визначальне місце посідає глобалізація. Вона має свої сфери прояву і наслідків для суспільних взаємовідносин. Зокрема глобалізаційні процеси здійснюють суттєвий вплив на соціальну політику країн з високим рівнем внутрішньої нестабільності та зовнішньої вразливості, до яких належить й Україна.

Глобалізація є складним, різноманітним за сферами прояву, рушійними силами, суперечливим явищем, що зумовлює фундаментальні перетворення світу. Глобалізація є категорією, яка відображає процес обміну товарами, послугами, капіталом і робочою силою, що виходить за межі держави [1, с. 264]. Зміст глобалізації вбачають в інтернаціоналізації господарських зв'язків, лібералізації світової економіки, універсалізації і модернізації життя, детериторизації [2, с. 15-17]. Її наслідки є неоднозначними для сучасних соціально-економічних систем.

Сучасна теорія глобалістики ще остаточно не сформована. Проблеми глобалізації, роль транснаціональних компаній (ТНК) і наддержавних структур у її проведенні, вплив на суверенні держави і підприємницьке середовище є предметом уваги багатьох вчених, політичних діячів, підприємців. Серед зарубіжних дослідників можна відмітити Дж.Сороса, Боба Дікона, Мішеля Халса, Поля Стабса, Джефрі Сакса, Джозефа Стігліца та ін. Дана тематика досліджується й вітчизняними вченими, зокрема Е.Г.Кочетковим, І.Майбуровим, О.Черковцем, І.Крапівним та ін. Є також ряд публікацій, присвячених проблемам соціальної політики, соціального захисту населення в умовах глобалізації і ролі наддержавних структур у його забезпеченні. Над різноманітними аспектами цієї нової і складної тематики працюють Н. Болотіна, Е. Лібанова, О. Палій, С. Сіденко, К. Уно, Д. Копіца та ін. Багато аспектів глобалізації потребують подальшого дослідження.

Світову динаміку відображено в чисельних концепціях, які розкривають її сутність і напрямків розвитку, зокрема в таких як:

– «*межі зростання*». В умовах збереження наявних тенденцій розвитку світова спільнота дуже швидко наближається до крайньої межі демографічної та економічної експансії. Ситуація погіршується обмеженням ресурсів планети, егоцентризмом елітарних країн і ТНК, конфліктною конкуренцією, дезінтеграцією людського співтовариства;

– «*сталого розвитку*». Стверджується, що критичний поріг сталого зростання вже подолано. Необхідно зупинити демографічний вибух у слабозвинутих країнах і стримати економічне зростання розвинутих країн;

– «*універсального еволюціонізму*». Теорію засновано на вченні В.Вернадського про ноосферу як самоорганізовану систему і необхідності враховувати реакцію біосфери на процеси глобального розвитку;

– «*мітозу біосфер*». Увага акцентується на ноосфері як гармонійному синтезі біосфери і техносфери, нової культури, що охоплює весь планетарний ринок. Певної економічної рівноваги може бути досягнуто за умови виходу за межі земної біосфери;

– «*світ-системного аналізу*». Капіталістичний світ кінця ХХ-початку ХХІ ст. є першою історичною формою глобальної системи, яка розвивається від капіталістичної метрополії на напівпериферії і периферії світу;

– «контрольованого глобального розвитку». Теорію побудовано на виборі оптимальних систем управління глобальним розвитком, основу якого становить перехід до інформаційного суспільства.

Як явище світового масштабу, глобалізація є процесом стрімкого розширення та ускладнення взаємозв'язків і взаємозалежностей не тільки економік, а й людей. Вона є системою заходів об'єктивного і суб'єктивного характеру, які використовують високорозвинуті країни і наднаціональні структури, керовані ними, для концентрації управління продуктивними силами світу. Глобалізація має економічний, політичний, технологічний, соціальний, культурний, моральний, військовий аспекти. Глобальна інтеграція поступово охоплює практично всі сфери суспільних взаємовідносин: економіку, політику, ідеологію, культуру, умови існування людей, спосіб їхнього життя. Найбільше глобалізація проявляється в капіталістичній експансії і підпорядкуванні інших способів виробництва й обігу, гегемонізації її цінностей у світовому масштабі [3, с. 131-132].

Глобалізація ґрунтується на лібералізації торгівлі, активному русі фінансового капіталу і робочої сили між країнами, інформаційній і технологічній революції. Супроводжується значними за обсягами інвестиціями і трансакціями капіталів, цілі й об'єкти яких все частіше розташовано за національними межами. Її рушійною силою є експансіоністська економічна політика ТНК, транснаціональних банків, розвинутих держав, регіональних інтеграційних угруповань поза своїми кордонами.

Відбувся перехід від домінування світової торгівлі та фінансових потоків, що її опосередковують, до стадії транснаціоналізації виробничих відносин (наднаціонального виробництва), які обслуговують інтернаціональний відтворювальний процес [4, с. 92].

На сучасному етапі глобалізації відбувається транснаціоналізація світової економіки у формі злиття ринків окремих продуктів, вироблених ТНК та посиленні залежності національних економік від їхньої діяльності. Останнім часом вчені акцентують увагу на формуванні наступного етапу еволюції глобалізації – супратериторіальності (транскордонних відносин) [2, с. 45-46]. Це означає фактичну втрату для національних економік можливості й здатності розпоряджатися територією і проводити самостійну економічну політику, у т.ч. структурну.

Форми прояву транскордонності різноманітні. У *відтворювальній* сфері - це формування блукаючих інтернаціоналізованих відтворювальних ядер, які перетворюють країну в «країну-систему», що включає великі «чужі» господарські території. У *фінансовій* сфері - це потужні транскордонні фінансові потоки. В *інформаційній* сфері – функціонування світової комп'ютерної мережі. У *правовій* сфері – перехід від міжнародного до корпоративного права. У *військовій* сфері – перетворення національних військ на сили швидкого реагування, що захищають в основному економічні кордони «країн-систем». У *соціальной* сфері - наростання різкої поляризації країн «золотого мільярду» і країн третього світу [3, с. 135-136].

Світова економічна динаміка впливає на соціальні процеси в кожній окремій країні. Вчені підкреслюють, що в сучасному світі питання безпеки є фактично питаннями соціальної безпеки [3, с. 20-21].

Прагнення національного капіталу зменшити економічні витрати на виробництво продукції і забезпечити переваги у жорсткій конкуренції спонукає їх до скорочення витрат на оплату найманої праці, соціальний захист. Соціальний демпінг досить часто знаходить підтримку уряду. Він є складовою державної соціальної політики, особливо в країнах із слаборозвинутою економікою. Соціальні права населення порушуються. У таких умовах посилюються міграційні процеси між країнами, складаючи загрозу соціальному добробуту розвинутих країн. Негативні соціальні процеси можуть відбуватися і в країнах «золотого мільярду». Для зниження вартості продукції, інфляції і підвищення процесів накопичення капіталу робляться спроби демонтажу соціальної держави, скорочення державних бюджетів, соціальних видатків. Це може призвести до посилення соціальної нестабільності [6, с. 6].

Для попередження такого розвитку соціальної політики в умовах глобалізованого світу і з метою формування нової якості робочої сили посилюється роль наддержавних структур у координації національних систем СЗН. Як зазначає Б.Дікон наддержавність приймає наступні три форми:

– *наддержавне регулювання*. Використовуються механізми, інструменти і політичні заходи на світовому рівні для регулювання умов торгівлі й діяльності фірм в інтересах соціального захисту та добробуту;

– *наддержавний перерозподіл* (перерозподіл між країнами). На субглобальному рівні (напр., ЄС) він проводиться через структурні та асоційовані фонди, які гарантують підтримку бідніших

регіонів багатшими. У сучасних умовах формуються засади управління соціальними процесами у світовому масштабі;

– *наддержавне забезпечення* (забезпечення суспільного добробуту на вищому рівні, ніж уряд держави). Передбачено створення умов доступу до послуг або можливостей відстоювання прав громадян через агенції, що діють на наддержавному рівні (напр., Страсбурзький суд з питань права людини, комісія ООН з питань допомоги біженцям тощо) [3, с. 16-19].

Наддержавними структурами запроваджуються світові стандарти мінімального життєвого рівня населення країн, що розвиваються. Виникає конфлікт між соціальними потребами і економічними можливостями держави. Однак ступінь виконання нею соціально-захисної функції залежить не тільки від обсягу ВВП, величини зведеного бюджету, а й від моделі соціальної політики. Тому що пріоритети соціальної політики визначають її стратегію і тактику, структуру і обсяг інвестицій в дану сферу.

Також важливою є участь держави в регулюванні процесів розподілу і перерозподілу доходів. Якщо відносини розподілу відображають частку держави у ВВП, то відносини перерозподілу – формування державних централізованих фондів за рахунок оподаткування суб'єктів економіки. Саме оптимізація перерозподільчої функції державних фінансів є суттєвою в забезпеченні дієвості соціальної політики уряду.

У сучасному світі соціальна політика посідає важливе місце серед чинників суспільно-економічного прогресу. Її значення обумовлене не лише актуальністю і вагою соціальних проблем, а й багатосторонніми, кардинальними змінами у світовій економіці, пов'язаними з пошуком нових якісних шляхів економічного зростання. Під впливом об'єктивних вимог часу більшість країн світу здійснює перехід від односпрямованої, орієнтованої на техніко-технологічну ефективність моделі розвитку сучасних соціально-економічних систем до багатоцільової, соціально-гуманістичної. В умовах інформаційної революції людина стає не лише метою і мірилом суспільного прогресу, а й головним, визначальним фактором розвитку економіки і суспільства. Тому у ХХ ст. відбувся перехід від концепції соціальної опіки на засадах самопомогі і добродійності до системи поглядів на соціальний захист як відповідальності усього суспільства за добробут громадян. Залежно від обраної моделі соціально-економічного розвитку держава у тій чи іншій мірі регулює зайнятість, доходи, розвиток соціальної сфери, відносини між працею і капіталом, забезпечує соціальну захищеність громадян. Чинниками, що впливають на організацію, впровадження, обсяг соціальних програм є національні та культурні особливості, політичні фактори (роль лівих і консервативних сил в уряді, ступінь авторитарності влади), обрана модель і рівень соціально-економічного розвитку, суспільні пріоритети та система цінностей, роль держави у забезпеченні загального добробуту на основі перерозподілу доходів.

Входження країни в світовий простір потребує продуманої соціально-економічної стратегії із визначенням тенденцій його розвитку, ризиків для національної системи. Змінюється роль самого інституту держави, що виконує певні функції по організації життєдіяльності суспільства. В умовах, коли її економічний, правовий, культурний, політичний, військовий, соціальний простір повністю ввійде до спеціалізованого глобального простору, самостійність держави стає обмеженою, а то й просто відсутньою [3, с. 136]. Як наслідок, структурні зрушення в економіці (як й в інших сферах) повністю відбуваються в інтересах таких «країн-систем» (у першу чергу розвинутих країн).

Ознаки цього процесу в Україні можна спостерігати вже сьогодні. Так, руйнується система фінансових відносин і відбулося їх відокремлення від реального сектору економіки, домінує спекулятивний капітал. Існує високий рівень зовнішньої вразливості економіки і глибокі дисбаланси в макроекономічній структурі. Як підкреслено в «Національній стратегії розвитку «Україна-2015», держава обмежена в можливостях керувати економічним розвитком в національних інтересах [5, с. 27-30].

У світі, що блискавично змінюється, зростає тиск конкуренції, стрімкість змін в інвестиційному та інноваційному процесі. Визначальним чинником економічного розвитку стає здатність господарюючих суб'єктів оптимально застосовувати наявні знання, інформаційні технології, швидко реагувати на зміни у ринковій ситуації. Забезпечити стійкий і динамічний поступ можливе лише на випереджальній моделі інноваційного розвитку, що потребує значних фінансових коштів, відновлення розвитку реального сектору економіки, перекриття витоку капіталу і наукового потенціалу за кордон, детінізації економіки, розробки національної стратегії структурних зрушень із врахуванням національних пріоритетів. Це потребує посилення ролі держави як головного інве-

стора економічного зростання, відновлення довіри населення до вітчизняної банківської системи та інших системних змін.

Список використаних джерел:

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.: С.В.Мочерний (відп.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
2. Scholte, J.A. Globalization: A critical introduction. - London: Palgrave, 2000. – 361 p.
3. Крапивний І.В. Глобалізація: сутність, чинники та етапи розвитку. – Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2008. – № 1. – С. 129 – 137.
4. Рибчук, А.В. Глобальна виробнича інфраструктура як результат розширення інтернаціоналізації господарського життя // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6. – С. 92-96.
5. Україна-2015: Національна стратегія розвитку. – К.: Український форум, 2008. – 73 с.
6. Горбулін, В. Безпека–2010 // Дзеркало тижня, № 48, 16.12.2006 р. – С.6.